

Büntetés-végrehajtási Szervezet
Oktatási Központja
1108 Budapest, Újhegyi út 9-11. Tel.: 261-7011 Fax: 431-0180

A javítóintézetben alkalmazott rendészek kiegészítő képzése

Pszichológiai ismeretek

tansegédlet

2015.

PSZICHOLÓGIA

1. A PSZICHOLÓGIA TÁRGYA

A **pszichológia tárgyát** legegyszerűbben úgy határozhatjuk meg, ha lefordítjuk a görög eredetű kifejezést: psziché = lélek

logosz = tan

→ A pszichológia a lelki jelenségeket vizsgáló tudomány.

A lelki jelenségek sokfélék, (pl. emlékezet, gondolkodás, érzelmek) hasonlóan a testi működésekhez, ahol a szervezetünk működése többféle szerv együttműködésének eredménye.

→ A lelki jelenségek összességét *pszichikumnak*, vagyis léleknek nevezzük.

A pszichikum egy működés - amelynek anyagi alapja az idegrendszer -, ami cselekvésben, viselkedésben nyilvánul meg. Ez azt is jelenti, hogy a lelki jelenségek egy része közvetlenül nem figyelhető meg, csak akkor, ha a viselkedésben megjelenik. (pl. Sokszor szeretnénk tudni, hogy valaki mit érez, vagy gondol, de arra csak a viselkedéséből következtethetünk.)

→ Tehát a pszichológia a pszichikumot és a viselkedést vizsgáló tudomány.

A tudományok rendszerében a pszichológia határterület a természettudományok és a társadalomtudományok között. Ez abból következik, hogy az ember egyszerre biológiai és társadalmi lény.

Természettudományok

Pl. biológia

orvostudomány

etológia

()

Társadalomtudományok

pl. jog

szociológia

pedagógia

Pszichológia

A pszichológiának minden olyan tudománnyal kapcsolata van, ami emberekkel foglalkozik. A pszichológusnak ismernie kell az alapvető testi működéseket, főként az idegrendszer működését. Ugyanakkor az ember társadalmi lény, élete egyfajta kultúrában, szabályok között zajlik. Életünk története nem független attól a közegtől, amiben élünk. Testi-lelki egyensúlyunk életünk minőségét határozza meg.

2. A SZEMÉLYISÉG FEJLŐDÉSE

2.1 A személyiség fogalma

A személyiség az egyén viszonylag állandó testi és lelki sajátosságainak specifikusan felépített működési egysége, melynek lényege a környezethez való alkalmazkodás.

A személyiségbe tehát nem tartoznak bele a pillanatnyi pszichés állapotok, csak a viszonylag állandó sajátosságok.

A viszonylag állandó jelleg az egyes életkori szakaszokra vonatkozik. A személyiség fejlődése, alakulása nem egyenes vonalú, az érés, a fejlődés vonalára ugrásszerű változások, fejlődési csomópontok jellemzőek, amelyek az emberi élet kezdetén és végén gyorsabb ütemben váltják egymást, mint az érett korban.

Kamaszkorban néhány év alatt olyan sok változás zajlik le bennünk (biológiai, érzelmi, kapcsolati, gondolkodásbeli, stb.), ami később csak évtizedek alatt történik meg. (Gondoljuk el milyen különbség van egy 12 és 17 éves gyerek között, illetve egy 29 és 34 éves felnőtt között!) A változó kor (klimax) ugyancsak sok változást hozhat egy hosszabb, viszonylag egyenletes fejlődést követően.

A személyiség működési egység, amely viszonylagos állandósága mellett fejlődik, változik, mozgásban van (ld. fentebb az alaklélektan és a pszichoanalízis modelljeit). Az egyes pszichés folyamatokat csak az egészszel összefüggésben szemlélhetjük.

A definíció rámutat a szomatopszichés egységre is, a test és a lélek szoros és kölcsönös együttműködésére, egymásra hatására. A specifikus jelleg pedig azt jelenti, hogy az általános pszichés funkciók az ember esetében egyéni, csak rá jellemző struktúrába szerveződnek. A személyiség megismételhetetlenségét éppen a pszichés funkciók változatos sokfélesége (öröklött vagy szerzett tulajdonságok), és azok egyedi és sajátos szerveződése okozza.

Végül a környezet, amelyhez alkalmazkodunk, nemcsak fizikai, hanem társadalmi is. Nemcsak az eszközök használatát tanuljuk meg a fejlődés során, de az embertársainkkal való kommunikációt is, mások szükségleteinek, tulajdonságainak figyelembe vételét.

2.2 A személyiségfejlődést meghatározó tényezők

Hosszú időn keresztül sokat vitatott kérdés volt, hogy vajon az örökletes vagy a szerezett vonások jelentősebbek a személyiség kialakulásában. A kérdéssel kapcsolatban többféle szélsőséges nézet alakult ki. Egyik elmélet szerint az ember minden alapvető vonása öröklődés következménye. Eszerint a személyiség biológiailag meghatározott, és génjeinkben hordozzuk jellemző vonásaink alapjait.

Az örökléssel ellentétben a környezet mindenhatóságát emeli ki egy másik elmélet, amely szerint az ember személyisége olyanná válik, amilyenné őt a környezeti hatások formálják, a személyiség az élete során átélt és megtanult dolgok eredménye.

A két szélsőséges nézet összeegyeztetésére törekedett egy harmadik teória, amely szerint az öröklés és a környezet hatása együtt, egymással összefonódva határozzák meg a személyiséget. A két tényezőtől az öröklődés a jelentősebb.

Ma már tudjuk - hiszen több tudományos kísérlet is igazolja -, hogy a két tényező csupán a tudományos kategorizálás számára választható szét, valójában egymással szoros összefüggésben ható személyiségformáló tényezők.

Tekintsük át ezeket a tényezőket:

Biológiai tényezők

Az első gyerekes szülőket sokszor meglepi, hogy az újszülött milyen korán saját személyiséggel rendelkezik, a következő gyermek(ek)nél pedig az, hogy egymástól mennyire tudnak különbözni az egyébként ugyanazon szülőktől származó, és ugyanolyan körülmények között nevelkedő testvérek. Az olyan jellegzetességekben, mint az aktivitás szintje, a figyelem terjedelme, a hangulati jellemzők, az új körülményekhez való alkalmazkodás tekintetében valódi különbségek vannak a gyermekek között már egészen korai életkori szakaszokban. Mindezt a gyermekek szülőktől öröklik, és a kedélyállapottal összefüggésben levő jellegzetességeket nevezzük temperamentumnak.

Ezeket az ún. ikerkutatásokkal igyekeztek bizonyítani. Pl. a külön nevelt ikrek Minnesota vizsgálata. Ezek a vizsgálatok feltárták, hogy az életük során külön nevelt ikrek sokféle személyiségjellemzőben éppen úgy hasonlítottak egymásra, mint az együtt nevelkedő ikerpárok.

Nézzük, mely tulajdonságok, amelyek a legnagyobb arányban öröklődés következményei:

- a képességek és az intelligencia (pl. matematikai vagy zenei képességek)

- a szociabilitás és érzelmi stabilitás (pl. hangulati jellemzők, kapcsolatteremtési képesség)
- extroverzió avagy introverzió

A temperamentum jellemzői végig követnek minket életünk során, ám nagyon fontos a környezeti hatásokkal való kölcsönhatásuk, ez utóbbiak jelentős változásokat okozhatnak.

1. biogenetikus információk és program (öröklés) 2. magzati fejlődéstörténet 3. a megszületés pillanata 4. a megszületéstől a halálig terjedő időszak testi történései.	}
}
}
} | veleszületett tényezők |
|--|------------------|------------------------|

Az első három pontban foglaltakat veleszületett tényezőknek nevezzük.

Az öröklés elsősorban alkati tényezőket és hajlamokat határoz meg, mint pl. testmagasság, haj és szemszín, érzékszervek működése, idegrendszeri működés sajátosságai (temperamentum). Örökletes sajátosság lehet pl. a zenei érzék, a hallás, amely csak abban az esetben lesz képesség, ha a környezet az adottság kibontakoztatásához hozzájárul, az adottság csupán alap, amely fejlesztésre szorul. Ebben áll a képzés, a nevelés nagy szerepe.

A magzati fejlődés és a megszületés folyamata mind a károsító tényezők, mind a pozitív hatások tekintetében nagy eltérést mutathat. Az anya pszichés állapota, életmódja, táplálkozása, a terhesség időszakában előforduló traumák, a koraszülés vagy műszeres beavatkozás mind hatótényezői a kialakuló személyiségnek.

Társadalmi környezet

Ennek legfőbb elemei:

1. történelmi korszak
2. társadalmi struktúra fejlettségi szintje
3. osztály -és rétegviszonyok.

Nyilvánvalóan egészen más környezeti, neveltetési és kulturális hatások érték azt az embert, aki az időszámítás előtti Spártában született vagy a XX. században, megint mások a környezeti hatások a XX. században Svédországban vagy Irakban, végezetül az osztály-és rétegviszonyoknak megfelelően más hatások érik azt a gyermeket, aki Magyarországon

nagyvárosi értelmiségi család gyermekeként vagy tanyán élő gazdálkodó szülők gyermekeként látja meg a napvilágot.

Személyes környezet

A közvetlen környezet azoknak a személyközi kapcsolatoknak a rendszere, amelyek az egyént élete, fejlődése során körülveszik:

1. a család
2. pedagógiai intézmények (iskola, óvoda)
3. munkahely
4. baráti kapcsolatok, szerelmi kapcsolatok, ismeretségi kör, hobbikör

E tényezők igen sok eltérő egyedi hatást hoznak létre. Ilyen a szülők anyagi helyzete, iskolázottsága, nevelésről vallott elvei, testvérek száma, az iskola működési színvonala, és még több egyéb tényező.

Az eddig felsorolt hatások együttesen formálják a személyiséget. A személyiség váza, alapja már a korai gyermekévekben kialakul. A kialakuló személyiség a továbbiakban újabb szabályozó erőként kapcsolódik be a fejlődésbe. Önszabályozó funkciót lát el, egyre nagyobb mértékben vesz részt saját maga formálásában, a környezeti ingerek, hatások szelekciója (egyeseket felvesz, másokat elutasít) és sajátos élményfeldolgozása révén.

A személyiség fejlődését tehát a testi adottságok, a társadalmi és személyes környezet, valamint az önszabályozás együttesen alakítja.

2.3 A serdülőkor – az identitás kialakulása

A személyiség fejlődésének hosszú folyamatából szükséges kiemelnünk egy időszakot, amikor a gyermek fejlődése szempontjából sorsdöntő változásokon megy át. A serdülőkor (kb. 12-18 éves korig) a gyermekkorból a felnőttkorba való **átmenet**. Bár átmenetinek mondjuk ezt az időszakot, nagyon fontos változások történnek ekkor – minden olyan (biológiai, szexualitással kapcsolatos, a személyiség érettségét érintő) változás időszaka ez, ami a későbbi, egészséges, produktív felnőttkort alapozza meg.

A korszak alapvető „feladata”, hogy a fiatal 18-19 éves korára szexuálisan éretté váljon, és családjától független egyénként határozza meg magát. Ennek a korszaknak jelentős hatása van még a testképre, az önértékelésre, a hangulatra, valamint a kortársakkal és a szülőkkel való kapcsolatra.

A fiúk számára alapvetően pozitív színezetű a kamaszkor, mind hangulatukat, mind önértékelésüket tekintve, a lányoknál sokkal inkább jellemzően negatív színezetű ez az

időszak. Ha nemektől függetlenül nézzük az arányokat, a kamaszok többsége esetében viszonylag zavarmentes ez az átmeneti időszak, 30%-uknál kisebb zökkenők fordultak elő. 15%-uknál a már meglévő problémák 14 éves koruktól csak tovább súlyosbodtak a középiskola végére: a már egyébként is gondokkal küzdő kamaszokra a serdülőkor változásai további terheket raknak, így valószínű, hogy problémáik fennmaradnak, avagy súlyosbodnak.

Függetlenség vs. felelősség

A serdülők alapvetően két világ között egyensúlyoznak: a függőség és a felelősség világa között. Hatalmat szeretnének, hogy maguk dönthessenek dolgaikban, de nem biztos, hogy a felnőttiséggel együtt járó felelősséget is akarják. A legtöbb szülőnek és tizenévesnek sikerül a kölcsönös függőség olyan új formáját kialakítania, amely nagyobb autonómiát biztosít a serdülőnek, egyenlőbb szerepet a családi döntésekben és a mindezekkel járó nagyobb felelősséget is. Ha egy tizenéves ebben az alkuban sikertelen (pl. a szülők tekintélyelvűsége, vagy hanyagsága miatt) a konfliktusból nagy nehézségek keletkezhetnek a serdülőkor végére. Azok a szülők, akik megmagyarázzák döntéseiket, fokozatosan enyhítik az ellenőrzést és demokratikus módon kezelik a családon belüli jelentősebb eseményeket, döntéseket, a serdülőknél az autonómia érzését adják, ami csökkenti a konfliktusokat és megkönnyíti a felnőttkorba való átmenetet.

A serdülőkor pszichés szempontból egyik legfontosabb feladata a „**Ki vagyok én?**” és „**Merre tartok?**” megválaszolása: fontos célok és érdeklődési terület formálása, azon szabályok kialakítása, amelyek mentén megítéli saját magát és másokat. A gyerekkor változatos azonosulásából is táplálkozva az addig sokféle mintát (szülők, pedagógusok, kortársak, modellek) próbálja egybe kovácsolni, és a saját identitását megtalálni. Jellemző a kamaszra az intellektus fejlődésével a táguló érdeklődési terület, a világ iránti felfokozott kíváncsiság, emellett a teljesítmény-igényét kifejezetten fejleszti a munka (akár otthoni segítségben, akár diákmunka keretében) során tapasztalt sikerélmény, amely önbecsülését fejleszti, énképét pozitív irányba változtatja.

Az **érzelmi élet viharai** ugyancsak a kamaszkor jellegzetességei közé sorolhatók: erőteljes indulatok, hangulati labilitás, fokozott kíváncsiság, amelyek háttérében a biológiai érés és a hormonális változások is állnak. Azt, hogy ezek milyen formában nyilvánulnak meg, és hogyan oldódnak meg, meghatározzák a kamasz környezeti tényezői (szülők elvei, a kultúra szabályai, stb.).

A serdülő személyiségének sajátosságai és a javító-nevelő intézeti helyzet ellentmondása

Lássuk, hogy a serdülő hogyan viszonyulhat a zárt intézet jellegzetességeihez, milyen sajátos konfliktusok származhatnak ebből az élethelyzetből:

A serdülő:

A zárt intézet:

Kalandvágó, érdeklődő, a környezet felé fordul;	Unalmas, egyhangú, eltávolít az emberektől;
szeretne kitűnni, sok szerepet kipróbálni, az egyéniségét megtalálni;	egy meghatározott szerepbe kényszerít, mindenkitől ugyanazt a viselkedést követeli;
függetlenségre vágyik;	függőségre kényszerít;
határait próbálgatja, megkérdőjelezi a tekintélyt;	felülről irányít, kötelező tekintélytiszteletet vár el;
igénye van az intimszférára;	minden a társak jelenlétében zajlik;
megszilárduló nemi identitás;	felnőtt minta hiánya, nemi szerepek torzulásának veszélye;
intenzív, szélsőséges érzelmek és indulatok;	fegyelmet vár el, nem tolerálja a szélsőséges megnyilvánulásokat;
énképe, identitása, önértékelése formálódik.	antiszociális énképhez, vagy alacsony önértékeléshez vezethet.